

Lakos Anna A MEGLEPETÉS ELMARADT A COMÉDIE-FRANÇAISE VENDÉGJÁTÉKA BUDAPESTEN

A Comédie-Française nem most járt először Magyarországon, amikor két egyfelvonásost mutatott be a Nemzeti Színházban 2008. decemberében. A hatvanas években és tíz évvel ezelőtt a Vígszínházban lépett fel a társulat. Most is, mint a korábbi alkalmakkor, nagy várakozás előzte meg a vendégjátékot, hiszen erről az egyedülálló, nagy múltú intézményről még az is hallott, aki nem érdeklődik különösebben a színház iránt. Azt szinte mindenki tudja, hogy ez a francia nemzeti színház, amely Molière társulatának örököse. És sokan lehet hogy arra kíváncsiak, hogyan játszzák ők a klasszikus francia műveket. Egy szűkebb, színház iránt jobban érdeklődő réteg pedig fanyalgással vegyes kíváncsisággal megy oda előadást nézni, nem igazán reménykedik abban, hogy korszerű színházat lát majd. Engem igazából az érdekelt, hogy a Comédie-Française, amely az egyetlen állandó társulattal rendelkező francia repertoárszínház, mennyire elégszik meg a múlt őrzésével és átörökítésével, hogyan változott háromszáz éves fennállása alatt.

1670-ben három egymással rivalizáló színház működött Párizsban, egy a Marais-ban, egy az Hotel de Bourgogne-ban, és a Palais Royal Színházában pedig Molière társulata. A drámaíró halála után (1673) a király parancsára a Marais színészei csatlakoztak Molière csapatához és a Mazarine utcai Hotel Guénégaud-ban telepedtek meg. Első közös előadásukat 1680. augusztus 25-én adták elő. Egy Versailles-ban aláírt pecsétes levél szentesítette az egyesült színtársulat létrejöttét (1681. október 21.) A 25 főből álló társulat tagjait maga a király jelölte ki, mert ezzel is biztosítani akarta a komédiák színvonalas előadását. Ugyanebben az évben a társulat tagjai a bevételből részesülő társaságot, szövetséget alapítottak, s egyezségüket soha nem kérdőjelezte meg senki. 1682-ben már tizenkétezer frankos királyi támogatást kaptak, ami ugyan biztosította számukra az udvar védelmét, ugyanakkor kiszolgáltatottabbá váltak a király és a kamara nemes urai szeszélyeinek. Elnyerték tehát a "Király komédiásai" címet és az ezzel járó kiváltságokat, így nem csoda, hogy a többi rivális társulat, az olaszok, a vásári komédiások sokszor áskálódtak ellenük. Ekkoriban, éppen a megkülönböztetés miatt terjedt el a Comédie-Française elnevezés is. XIV. Lajos uralkodásának végét némiképp megsínylette a társulat. 1716 után a Comédie-Française történetében nem először és nem is utoljára, éppen a repertoár megújulásával kapott új erőre a színház. Ekkor vették fel a repertoárba Voltaire első tragédiáját és Marivaux darabjait. 1782-ben épült fel színháztermük, amely a mai Odéon Színház épülete volt, ahol a földszinten már ülőhelyekről lehetett nézni az előadásokat. Az 1789-es politikai események hatására vették fel a Nemzet Színháza elnevezést. A társulat 1799-ben újra alakult és május 30-án nyitották meg a mai napig működő Comédie-Française épületét. 1804-ben új szerződést kötöttek a társulat tagjai, amely alapvetően mind a mai napig érvényben van, és ekkor jelenik meg először a sociétaire azaz a tulajdonos társulati tag elnevezés is.

A XIX. század fordulót hoz a színház történetében, nem csak azért, mert megszűnik monopol helyzete, hanem azért is, mert több krízist kényszerül átvészelni, főként anyagiakat, de más természetűeket is, például a film megjelenése több színészt is elcsábított a színháztól. Ahhoz, hogy a színházak közötti versengésben kijelölje a maga helyét, elsősorban a klasszikus művek, főként Molière, Corneille, Racine műveinek előadására specializálódott a Comédie-Française, s ekkor alakult ki az a kép, hogy előadásaikban játszó színészek az alexandrinusok leghűbb tolmácsolói. Azonban ez már akkor sem volt elegendő, ezért nagyon óvatosan, de mégis "beengedték" a falak közé Alexandre Dumas, Alfred de Vigny, Victor Hugo darabjait, s néhány külföldi kortársat is, többek között Ibsent, D'Annunziót. A XX. században a kódolt játéktípus volt a jellemző előadásaikra, a színház pedig, amelyet a múlt közvetítőjének tekintettek, folyamatos válságokkal küzdöttek ekkor is. Ezek természetéről alkothatunk képet Hevesi András beszámolójából, amelyet a Nyugat 1935-ben közöl. Tipikus, szinte visszatérő motívumokat fogalmaz meg: az igazgató már húsz éve ül a székében, a baloldal szidja, a jobboldal védelmezi a művészeti vezetést, a romantika százéves évfordulóján mégis kitett magáért a színház, az igazgatót végre menesztették, de helyére közigazgatási szakembert helyeztek, amin viszont mindenki felháborodott, mert ezt művészetellenes cselekedetnek tartották. Találgatások kezdődnek az igazi utódlásról, különböző neveket emlegetnek, olyanokat, akik talán képesek kihúzni az intézményt a művészi és gazdasági válságból, a nézőszám csökken, "az egész intézmény összeomlással fenyeget. A bérlők elmaradtak, a vidékiek kevesebbet utaznak Párisba. A mai takarékosági lázban gondolni sem lehet arra, hogy felemeljék az állami támogatást. Ezzel egy képviselő sem merne előállni, mert az intézménynek amúgy is az a híre van, hogy állami apanázsban részesíti a politikusok hölgyszerűségeit."

Hevesi végül arról is beszámol, hogy végignézve a Comédie vagy ötven előadását, mégsem osztja a nagy válsághangulatot, bár divik szerinte is a klasszikus szavaltástípus, és a merev játéktípus csúf naturalizmussal keveredik, meg hogy nem tudnak tragédiát játszani, de azért Musset darabjait, egy-egy Molière művet nagyszerűen adnak elő.

A második világháborút követő időszak jelentős változásokat hozott a francia színházi életben: megindult az erőteljes színházi decentralizáció, különböző fesztiválokat alapítottak, amelyek közül a Jean Vilar által életre hívott Avignoni Fesztivál a legjelentősebb. 1968 után megerősödött a rendezői színház: egy új, jelentős rendező-generáció lépett színre, valamint a nézők külföldi alkotók előadásait láthatták.

Mindez olyan közeget teremtett, hogy a változások a Comédie-Française-t sem kerülhették el. Egyre anakronisztikusabbnak tűnt ez a a múzeum-színház. Jean-Pierre Vincent kinevezése a színház élére 1983-ban valódi fordulatot hozott, mivel ő volt az első olyan igazgató-rendező, aki nem csak a repertoárt kívánta megújítani, hanem a játéktípust, a látványt, a rendezést. Meghívta például Klaus Michael Grüber, akinek *Bérénice*- rendezése több szempontból volt reveláció. A német rendező nem vette figyelembe a francia klasszikusok előadásainak bevett színházi kódrendszerét, nem pszichologizálta agyon Racine-t, viszont annál nagyobb figyelmet szentelt az érzelmeknek. Jean-Pierre Vincent igazgatása alatt kezdődött, és a későbbiekben egyre jelentősebbé, meghatározóvá vált az, hogy a kortárs francia, később már a külföldi szerzők darabjait is színpadra vitték. Sokat változott tehát a helyzet Genet darabjainak szinte botrányba fulladt bemutatása óta, s azóta pedig különösen, hogy megnyílt a második játszóhely, a Théâtre du Vieux Colombier, ahol 1993-óta Jean Genet, Nathalie Sarraute, Marguerite Duras, Roland Dubillard, Samuel Beckett, Jean-Claude Grumberg, Copi, a fiatalabb generáció írói közül pedig Louis Calaferte, Véronique Olmi, Yves Lebeau, Jean-Daniel Magnin, Philippe Minyana, Valere Novarina, Bernard-Marie Koltès darabjait játsszák. Sőt már egy-egy kortárs külföldi szerzőtől is bemutatnak darabokat (Lars Noren, Werner Schwab vagy Gregory Motton). A színház jelenlegi igazgatója, a színész-rendező Muriel Mayette folytatja elődei - Antoine Vitez, Jacques Lassalle, Jean-Pierre Miquel - törekvéseit. Három irányt jelölt ki, egyfelől vállalja a kockázatot és teret enged a legfiatalabb francia és külföldi drámaíróknak is, másfelől rendszeresen hív meg külföldieket rendezni, s nemcsak Nyugat-, hanem Kelet-Európából is, és nemcsak már befutott nagyneveket, hanem kísérletező fiatalokat is, ami a társulat számára valódi kihívást jelent. És harmadsorban arra törekszik, hogy fiatalabb közönséget próbáljon színházába csábítani. Törekvései tehát nemesek, de az eredmény néha elmarad.

Sajnos ez a benyomásom alakult ki a 2009-es vendégjátékukon bemutatott két egyfelvonásos láttán. Míg a tíz évvel ezelőtti *Scapin furfangjai* Jean-Louis Benoit rendezésében valódi reveláció, a hagyományokkal szakító előadás volt, amelyben a majdnem üres színpadon nem egy komédia agyonhasznált kliséit követték a szereplők. Ebben a rendezői értelmezésben és színészi játékban Scapin nem egyszerű, a szerelmesek útját egyengető tréfacsinaló volt, hanem egy már-már kétségbeesett, múltjával, saját rémeivel és halálfélelmével küszködő ember. A múzeum-színháznak nyoma sem volt ebben az előadásban.

A mostani turné nem örvendeztetett meg a felfedezés élményével. Igaz, hogy papírforma szerint minden nagyszerűnek ígérkezett, a darabválasztás a multikulturalitás dicséretének tűnt. Az első részben egy kortárs olasz szerző, Spiro Scimone: *Az ünnep* (La Festa) című művét adták elő egy jó hírnévnek örvendő, a kísérletező fiatal bolgár rendezőgeneráció tagjaként ismert Galin Stojev rendezésében. A második részben pedig Molière *Neveléses kényeskedők* című darabja volt látható az angol Dan Jemmett felvezetésében.

Az ünnepet az 1964-ben Messinában született Spiro Scimone írta, aki Milánóban tanult a színművészeti iskolában, 1990-ben alapította meg saját társulatát, amely az ő darabjait is játssza. Elsősorban színész, de drámaíróként eddig négy színművet jegyez. 2001-ben a Théâtre de la Cité Internationale-ben bemutatott *Az ünnep* és a *Bár* című alkotásai előadásával hívta fel magára a figyelmet. A darab egy tipikus szicíliai család életét mutatja be

az abszurd darabokból és színházból ismert eszközökkel. A kegyetlenek, de ugyanakkor mulattatónak szánt farce-ban éppen a harmincadik házassági évfordulójuk napján mondja a mama a papának: "Végre megértettem, miért horkolsz". A hosszú együttélésük alatt kialakult és unásig ismételt napi rutin szabja meg mindennapjaikat, egymást emésztő, kissztílű veszekedéseiket, csevegésüket az időjárásról, az apa titkosnak hitt kávéházi iddogálásáról és romló látásáról. Kettősükben statisztaszerephez jut a fiuk, aki húszas éveit végén taposó "mama kedvence", a papa riválisa. Az évfordulóra a mama süteményt, a papa pezsgőt ígér, de az egésze a fiú, akinek valójában nincs helye ebben a családban, végül is belebolondul. Az életterüket, azaz a lakásukat, a konyhát és fürdőt egy plexiből készült átlátszó díszlet jelzi, előtte két széket pedig a szobát. Amikor elkezdődött az előadás, még a várakozás éltetett, s az elismerés, hogy a Comédie színészei egy tölük egyáltalán nem megszokott stílussal kísérleteznek. De hiába minden igyekezet és jó szándék. A helyzetkomikumra építő előadás elszűrül, kiüresedett klisék ismétlésévé válik a játék. A fiút alakító, hatalmas, kövér színész pusztán fizikai adottságait aknázza ki a rendezés, s teszi nevétség tárgyává. (Különben a Molière-darabban bizonyítja Serge Bagdassarian, hogy sokkal többet tud nyújtani.) Az előadás láttán kínos érzés fogott el: mintha operaénekeseket kényszerítettek volna arra, hogy holmi népszínműben dalocskákat énekeljenek.

Molière *Kényeskedők*-jét játszották a második részben. Az 1659-ben írt és bemutatott darab igazi farce, amelyet első előadásakor maszkban játszottak a színészek. A darab alaphelyzete a következő: két nőszemélynek határozott elképzelései vannak az udvarlásról, de ezeknek kériük egyáltalán nem felelnek meg, tehát kidobják őket. A kériük bosszút esküsznek, szolgálkat nemesi ruhákba öltöztetik, és kériükként küldik őket a lányos házba. Dan Jemmett angol rendező a játékot eltávolítja Molière korától, de a maitól is, mivel a hatvanas évek rock and roll sztár-világába helyezi az előadást. A rendező ezt a gondolatot, ötletet következetesen viszi végig, mivel a díszlet, a jelmez is ehhez a korszakhoz alkalmazkodik, és jól segíti a színészek játékát is. Ráadásul a két hölgyet a Comédie-Française két nem éppen a legfiatalabb sztárja játssza, Catherine Hiégel és Catherine Ferran. Elképesztő kalapokban tűntek fel, vagy hihetetlen arcpakolásban jelentek meg. A rendező a két szolga-úr párost nem osztotta külön színészekre, hanem Andrzej Sewerynnel illetve Serge Bagdassariannal játszatja. Mindketten a hatvanas évek rockstárjaira jellemző kosztümöket viseltek, s bár egyikük sem tartozik a legifjabb korosztályhoz, egyszerre ügyetlenül és esetlenül sűrögnek-forognak, esnek és kászálódnak fel. Ez még inkább felerősítette a farce-jelleget, a színészek minden lehetőséget kiaknázza komédiáztak anélkül, hogy túlzásba estek volna. Nem karikatúrákat vázoltak fel, hanem a szituációk adta lehetőségeket aknázták ki. A szobalány az egyetlen, aki távolból figyeli a helyzetet, aktívan nem vesz részt a játékban. A színpad hátsó részén, egy széken ül mereven, távolságtartón, s csak akkor mozdul, ha éppen némiképp átrendezi a színpadot, bekészíti a kellékeket. . .

A Két egyfelvonásos közül a második volt a jobb, de ez sem jelentett revelációt. Legyünk optimisták: következő turnéján a Comédie-Française remélhetően egy új, a felfedezés, rácsodálkozás élményét nyújtó produkcióval lepi meg majd a magyar közönséget.

NINCS MAI SZEM, VAGY TEGNAPI Szkárosi Endre beszélgetése BERNÁTH/Ÿ SÁNDORRAL

Csöng a telefon.

SZKÁROSI ENDRE: Szevasz Sanyi! Kérni szeretnék valamit.

BERNÁTH/Ÿ SÁNDOR: Szevasz Endre! Bármit, csak pénzt ne.

SZKÁROSI ENDRE: Kár, mert azt épp adni akartam. De ha nem sürgős... Viszont eljött az ideje, vagy legalábbis még nem múlt el teljesen, hogy válaszolj bizonyos kérdéseimre.

BERNÁTH/Ÿ SÁNDOR: Jó, csak azt ne kérdezd, hogy mi újság, meg hogy mi van most velem?

SZKÁROSI ENDRE: Ugyan már, kit érdekel az!

SZKÁROSI ENDRE: Honnan ered benned, megítélésed szerint, az eredendően radikális érdeklődés a művészet kérdései, tevékenységi formái iránt?

BERNÁTH/Ÿ SÁNDOR: Nekem roppant nehéz úgy válaszolni a kérdéseidre, hogy előre tudom, senkit nem érdekel. Vagy ha mégis, kevesen értik majd a kérdéseket és a válaszokat is. Az első kérdésed látszólag személyes, mégis egy adott korra vonatkozik. Művészet, politika, kultúra, megélhetés, család, barátság, élet, halál, múlandóság, maradandóság, szóval sorsot érintő.

Nem tudom, jelenleg mi a radikalizmus. Az én eddigi életemben a cselekvés az emberi és állati szabadságért történt. Rossz ember nem lehet jó művész. Viszont jó művésszé válhat az, aki le tudja küzdeni rossz emberségét. Annak idején a művészetben láttam meg ezt a lehetőséget (nem a hivatalosban, hanem az általánosban). Abban a folyamatos küzdelemben, amit a szülöttnek vívni kell önmagával és kortársaival. Nyertes soha nem lesz, de győztes talán igen. Napjainkban ezt a küzdelmet - olcsó sunyisággal - versenynek hirdetik, hogy eltüntessék a háttérben meghúzódó korrupciót, amit díjnak neveznek. Ily módon értékelik le a győztes ember mindenkit lelkesítő, energiát és példát adó diadalát.

SZKÁROSI ENDRE: Fiatal korodban a dél-borsodi, matyóföldi amatőr-autonóm művészeti mozgások úttörőjének számítottál. Mire támaszkodhattál belül, mi volt irányítód mágnes?

BERNÁTH/Ÿ SÁNDOR: A világ összes kincse ott volt előttem. Nagyszülők, szülők, barátok, ismerősök, rokonok, környék, tanítók, tanárok, doktor úr, bába asszony, gyógyszerész, könyvtár, mozi, kultúrház, óvoda, iskola, kocsmá, étterem, eszpresszó, "Hangya" szövetkezet, R. K. templom, pártház, kétezer éves temető, kálvária, dalárda, céllövölde, minden évben búcsú, karácsony, éjféli mise és a mindent meghatározó pletyka... Röviden: népi morál. Egy szóval: falu! Másik egy szó: közösség! Harmadik egy szó: fölfelé! Azaz: Budapest felé! Beeszlés nélküli küzdelem a másnapokért.

Rengeteg film, fotó nem őrzi ezt a korszakot. Rengeteg interjú, tanúvallomás, baráti közlés sem készült. Viszont rengeteg megbízást, felkérést nem kellett sem elfogadnom, sem visszautasítanom. Pompa, tévés szereplés, gazdagság nem voltak vágyaim. A gazdag vagy szegény művészek között nincs különbség, ha tényleg művészek. Egyébként szülőfalum, Szihalom, az egykori egri káptalan birtokán fekszik, ami még Heves megye. Természetes átjárás volt Mezőkövesdre, a "Matyóföldre", ahol zenekarommal zenéltem is a hatvanas években, az egész Bükkaljára, ahol rokonaim éltek, és Miskolcra, ahol "iskoláimat" végeztem. Ezek mind Borsod megyéhez tartoznak. SZKÁROSI ENDRE: Több, ma már országosan ismert, kezdő művészpálántától hallottam, hogy akkor, ott neked sikerült pici mintát adnod egy független irány lehetőségéről a művészetben. A hetvenes évek végén kitoró avantgárd művészeti mozgások legizgalmasabb formációi fűződnek - többek között - a személyedhez: Vajda Lajos Stúdió, Bizottság, Beatrice stb. Mai szemmel hogyan látod ezeket a tapasztalatokat?

BERNÁTH/Ÿ SÁNDOR: Javítok: a legelnyomottabb mozgalom most is (2009) az avantgárd. Feleséggemmel - Isten éltesse - sok vitánk volt, hogy tapasztalat vagy tudás, melyik az, amelyik a mi rövid életünket befolyásolja vagy meghatározza. A vitánk még nem dőlt el. Én azon az állásponton vagyok, hogy az ember születésétől fogva alkotó lény. Ő pedig azt mondja, hogy tanítható lény.

Nincs mai szem, vagy tegnapi. Két szem van. Két fül és két heregolyó. Továbbá két mell és két választás. A rossz és a jó.